

Kominternina in kolonializem

DUBRAVKA STAJIČ

Komunistična internacionala, ustanovljena kot center komunističnega gibanja, po lastni presoji "štab svetovne revolucije", si je s svojimi osnovnimi političnimi dokumenti zastavila za cilj uresničevanje svetovne revolucije in reševanje svetovnega imperializma. Kominternina je dala pobudo in pomagala ustanoviti 65 komunističnih partij širom sveta, gmotno in politično je pomagala več socialističnim revolucijam v Evropi, revoluciji na Kitajskem, s ciljem končnega uničenja kapitalizma kot sistema. Komunistično gibanje je v obdobju med dvema vojnama postalo pomemben politični dejavnik ne samo v Evropi, temveč tudi zunaj nje. Močne komunistične partije so obstajale v zelo razvitih industrijskih državah, kot sta Francija in Nemčija, ki sta imeli dolgo tradicijo socialističnih, oziroma socialdemokratskih gibanj, tako da je del članstva teh partij po I. svetovni vojni in razcepu v mednarodnem delavskem gibanju prešel v vrste komunistične partije. Komunistično gibanje je ideološko, politično in propagandno vplivalo predvsem na industrijski in kmečki proletariat, privrženca pa je imelo tudi med drugimi sloji prebivalstva. Dokumenti Kominterne, še posebej odločitve kongresa in plenuma, so bili tiskani v milijonih izvodov in distribuirani v desetine držav širom sveta.

Oktobrska revolucija, ki se je pričela in uspešno končala v zaostali državi Rusiji, ne pa v industrijsko najbolj razvitih državah Evrope, je predstavljala velik zagon za kolonialne narode v razvoju antikolonialne borbe. Ti so v razvoju Sovjetske Zveze videli zgodovinsko zmago nad najbolj razvitimi državami, ki so bile obenem tudi kolonialne prestolnice, tako da je svetovni "jug" videl bodočnost svojega razvoja v naslednjem: če so uspeli Rusi, obstaja možnost tudi za narode vseh treh kolonialnih regij (Azije, Afrike, Latinske Amerike).

Čeprav se danes kaže ideja revolucionarne menjave družbe s stališča celovitosti izkušenj in prakse socializma kot utopična in mrtva, je Kominternina nastala ne le iz ene socialistične revolucije, temveč je obstajala v obdobju, ko je bila ideja revolucionarnih sprememb družbe široko prisotna med prebivalci več evropskih držav in kolonij, ki so trpele vedno večjo težo izkoriščanja. Razočaranje zaradi krize in vse večje neučinkovitosti institucij meščanske družbe - zlom ekonomije leta 1929 in kriza meščanskega parlamentarizma ter prihod nacistov na oblast v Nemčiji leta 1933, ni dopuščalo veliko političnih alternativ. Revolucije in nacionalno-osvobodilna gibanja v izvenevropskih državah - revolucija na Kitajskem, močno gibanje v Indiji in Indoneziji, revolucija v Mehiki, izmenjava mirnih, pučističnih in revolucionarnih sprememb v državah Latinske Amerike - v Nikaragvi, Urugvaju, Braziliji - so obdobju med dvema svetovnima vojnama dali pečat revolucionarnega obdobja, ki nudi velike in trajne spremembe, odpira možnost socialistične preobrazbe družbe.

Kakor v preteklih revolucijah, se je tudi socialistična revolucija sklicevala na človeka in na njegovo pravico, da ureja družbo in svoje življenje. Nova pravica, ki jo je proklamirala Kominternina, je **pravica narodov do samoopredelitve**. Socialistično gibanje je tolmačilo narod kot zgodovinski produkt, nastal kot izdelek procesa centralizacije kapitala in krepitve delovanja tržišča. Ustvarjanje in razvoj modernih narodov

imata svoj pozitivni zgodovinski potek vezan na razvoj tržnega gospodarstva, negativen proizvod obstajanja narodov pa je nacionalizem in njegovo delovanje na zavest kot na odtujujočo, dezintegrativno družbeno moč. V pogojih nastajanja modernih tržnih gospodarstev so se narodi razdelili na narode - izkoriščevalce (kolonialne metropole) in izkoriščane (kolonije in polkolonije). Marksistične in druge socialistične teorije so bile izrazito negativno opredeljene glede naroda, opazujoč ga kot tipični proizvod kapitalizma, ki v globalu odraža željo po bogatitvi (in krajši), na individualnem področju ga predstavlja predvodnik. Zaradi tega je šibka točka teh teoretičnih osnutkov ekonomija, kakor tudi zanemarjanje globljih vzrokov družbene moči nacionalizma, ki so se zgodovini in praksi socializma maščevali. Predvidevanje, ki ga je Kominterneta izražala kot eno svojih političnih načel, da bodo delavci vedno izkazovali internacionalizem in razredno pripadnost na račun nacionalnega egoizma, je prvič poraženo v I. svetovni vojni in kasneje v obdobju aktivnega delovanja Kominterne. Njihov nacionalni egoizem se je pokazal prav v nenudenju pomoči in solidarnosti v borbi kolonialnih narodov, čeprav jim je Kominterneta izrecno zastavila to nalogo. Problem se je v političnem programu pokazal kot nedosleden: tako se lahko pojasni, zakaj organizacija, ki je revolucionarna, sodeluje z verskimi, izrazito konzervativnimi gibanji, ali in zakaj odbija druge dele delavskega gibanja v imenu "čiste razredne politike". Dogmatizem v programu nacionalnih odnosov je prinesel končni poraz vsem družbenim dejavnikom, ki so se do tega slojevitega vprašanja obnašali enostransko. Zaradi tega je pomembno opozorilo, ki so ga latinskoameriški marksisti poslali Kominterneti. Opozorilo vsebuje verifikacijo ideje o različnih revolucijah in pomenu narodov in ras v konkretnem političnem oblikovanju splošnih političnih idej in programov.

Nesporna zasluga Kominterne je, da je bila prva mednarodna organizacija, ki je očitno podpirala ukinitve kolonializma in vzpostavitev nacionalne enakopravnosti, manj nesporna pa je metodologija, s katero je hotela realizirati to načelno politično prepričanje. Takšen ideološko-politični pristop in načelo zagovarjanja pravic etničnih skupin sta modernejša od tedanjega pozitivnega mednarodnega prava. Vsekakor deklarativno enačenje vseh narodov predstavlja modernejši pristop do človeških pravic in svoboščin glede na prakso v Društvu narodov. Organizacija, ki je zasnovala svoje delovanje na revolucionarnem programu, se ni mogla omejiti na deklarativne izjave in zaključke, temveč je vložila konkretne napore, da aktivno sodeluje v revolucijah proti kolonialnim oblastem in imperializmu nasploh. Primer kitajske revolucije je karakterističen glede na obseg angažiranja ljudskih in materialnih sredstev Kominterne, posebno pa glede na vpliv notranjih trendov v Kominterneti na samo revolucijo. V času obstoja in aktivnega delovanja Kominterne je kitajska revolucija prva uspela, da z odločitvijo vodstva Komunistične partije Kitajske oddvoji svojo strategijo in taktiko borbe od odločitev Internacionale in postane samostojna revolucija, ki jo je vodila Komunistična partija.

Druga pomembna oblika dejavnosti Kominterne je bila oborožena borba, pomanjkanje revolucijam z orožjem ter politični nasveti delegatov Kominterne vodstvom komunističnih partij. Takšne konkretne in številne akcije bi bile neizvedljive brez birokratskega aparata Kominterne in določenega števila ljudi, specializiranih za vodenje v ilegalnih, težkih in vedno slabih pogojih za revolucionarna gibanja, še posebej v kolonijah. Pomembna dejavnost Kominterne v kolonijah je bila propaganda, v katero so vedno vlagali velika materialna sredstva. Glede na pogoje dela komunističnih partij v kolonijah je popolnoma razumljivo, da je bila ta oblika politične dejavnosti v kolonijah izredno težavna. Bila je vedno motena, odkrivana in obsojena od kolonialnih oblasti. Najtežje sankcije, predvidene za subverzivno dejavnost in poskus preobrata legalne

ureditve, so nosili prav aretirani komunisti in njihovi simpatizerji. To je razvidno tudi iz primerov vodstva KP Indije in indijskih sindikatov.

Obenem medvojno obdobje, še posebej po letu 1933, označuje objektivne spremembe v mednarodnem kolonializmu. Visoki profiti se niso ustvarjali več preko proizvodne eksploatacije (resursov in delovne moči), temveč na finančnem tržišču kapitala z uvajanjem inovacij in novih tehnologij proizvodnje. S tem so se preusmerili glavni tokovi svetovnega kapitala iz kolonij k centru kapitalizma. V kolonijah upadajo profiti in vsi ostali prihodki, naraščajo pa javni odhodki vzdrževanja samega kolonialnega sistema. Zaradi tega se že pred svetovno ekonomsko krizo med meščanskimi politiki pojavljajo ideje o nujnosti zapuščenja kolonij. Delovanje Komunistične internacionale se časovno ujema z obema procesoma - revolucionarnim razpoloženjem v kolonijah in idejo metropole, da je treba zapustiti kolonije, jim omogočiti državno neodvisnost in samostojen razvoj. Ob tem pa so bile ves čas prisotne tudi realne ekonomske kalkulacije, češ da kolonija ne more obstati sama in da bo nadaljevala z določenimi oblikami ekonomske odvisnosti tudi po nastanku formalno suverene države. Vendar pa so prvotni cilji, zaradi katerih je nastal kolonialni sistem, pogojevali številne ekonomske, politične in kulturne vezi na relaciji kolonija - metropola in tako onemogočili, da bi se celotni proces odvijal po mirni poti, kompromisno. Problemi so se zaostriili zaradi revanšističnih zahtev Nemčije, ki je po letu 1933 napovedovala novo svetovno vojno in novo razdelitev kolonij. Prerazporeditev kolonialnih posesti pa je bila še vedno pomembna ekonomska komponenta v odnosih med velesilami.

Radikalna politika Kominterne je programsko uresničena v njenih ustavnih dokumentih - samo rušenje kapitalističnega sistema lahko privede do ukinitve imperalizma in kolonializma. Če bi obstal nespremenjen ekonomski in politični sistem, se bi kolonializem obnovil na novi stopnji ekonomskega razvoja in v novi obliki. To načelno stališče Kominterne se ni spremenilo od njene ustanovitve do Sedmega kongresa. Kominterni je dala pobudo in pomagala vrsti socialističnih revolucij širom sveta, pa tudi gibanjem, ki so bila drugače politično usmerjena (verska), vendar opredeljena izrazito antikolonialno (islamska gibanja, Kuomintang na Kitajskem). Nekatera predvidevanja Kominterne se niso uresničila. Vendar pa je točno predvidela, da mora kolonializem v klasični obliki, ki je obstajal konec XIX. stoletja in v začetku XX. stoletja, prenehati obstajati. To predvidevanje se je v praksi uresničilo po II. svetovni vojni. Tako je strategija komunističnega gibanja v borbi proti kolonializmu relevantna s stališč zgodovine političnih gibanj XX. stoletja.

Veliko pozornost je Kominterni posvetila razvoju komunističnega gibanja v kolonijah, obenem pa tudi eksploataciji kolonij. Veliko dejstev in podatkov, uporabljenih v dokazovanju teze o imperializmu kot vladajočem ekonomskem sistemu, ki kar najbolj zaostriuje politična nasprotja v svetu, je resnično impresivnih. Analitiki Kominterne so zbirali vse njim dostopne podatke: od cen na blagovnih tržiščih, vrednostnih papirjev, izvoza in uvoza posameznih držav, do stopenj profita po gospodarskih panogah in regijah ter podatkov iz poslovnih časopisov v zahodnih državah (londonski *Economist* je najpogosteje citiran na kongresih in v člankih, objavljenih v *Inprekorru*). Dokumentarnost materialov, ki so bili osnova za zaključne dokumente kongresa in plenuma, je zadosten zgodovinski material za oceno stopnje izkoriščanja in nujnost osvobajanja kolonij. To spoznanje je vplivalo na široko sodelovanje Kominterne v pripravah revolucij v nekaterih kolonijah in na povratni proces - sprejemanje komunistične ideje v mnogih kolonialnih državah.

Predvidevanja Kominterne o (pojavu) nastopu svetovne socialistične revolucije se niso uresničila. Po sedemdesetih letih trajanja različnih modelov socializma je sistem propadel. Skupni cilj evropskih socialističnih držav in nekdanjih kolonij je bil, da po

poti socializma premostijo zaostalost in dosežejo stopnjo razvoja najbolj razvitih industrijskih držav Zahoda. Socialistični model se je pokazal kot neuspešen v realizaciji zastavljenega cilja. Vendar rezultati v skupnem razvoju teh držav niso izostali: industrializacija, urbanizacija, izboljšanje splošnega izobraževanja prebivalstva, modernizacije se skratka ne more zanikati. Merjeno s svetovnimi merili, je socializem uspešen ekonomski in politični sistem, model družbe, tako da je splošno zaostajanje nekdanjih kolonij za razvitimi državami ne samo večje kot med obema svetovnima vojnama, temveč daje videz zakonitosti. Komunistična internacionala je skušala spremeniti svetovno ureditev, zasnovano na izkoriščanju in politični dominaciji. V tem delovanju je proklamirala pravico na samoopredelitev in samostojnost razvoja majhnih, predvsem kolonialnih narodov. V tem poskusu so bile storjene napake, ki so v glavnem rezultat dogmatskega okvirja ideologije celotne organizacije. Notranja idejna trenja so vplivala na komunistične partije v kolonijah. Kominterneta je svoje stališče do političnih zaveznikov proletariata v kolonijah menjala, vendar ni nikoli odstopala od načela, da je zlom imperializma pogoj za osvoboditev vseh narodov. Nedvomno so se osvobodilna gibanja v nekaterih kolonijah in zaostalih državah veliko naučila o političnih pravicah in svoboščinah, o političnih sredstvih in metodah borbe za njihovo realizacijo prav v sodelovanju s Kominterneto. To sodelovanje je odločilno vplivalo na razvoj zavesti, da je ekonomska enakopravnost bistvo borbe proti kolonializmu, na pa samo pridobitev državne suverenosti. Praksa mednarodnih odnosov je pokazala, da se ekonomske razlike večajo, poglobljajo v pogojih ekonomske odvisnosti. Obenem je to odgovor na problem ukrepov razvitosti in poskus, da se razvoj nekdanjih kolonij pospeši po poti socialistične preobrazbe družbe.

Komunistična internacionala je v svojih dokumentih in v politični praksi zastopala idejo emancipacije vseh narodov, zasnovano na enakopravnosti, ne glede na rasno pripadnost in stopnjo razvoja. Vendar pa revolucije niso zagotovile ekonomske odvisnosti večjega števila teh držav, tako da neenakost ostaja realnost in nujnost stoletja v katerem živimo in v katerem prav sedaj ekonomska neenakost vseh nerazvitih gospodarstev **progresivno narašča.** Kominterneta je določala način borbe, strategijo in taktiko komunističnih partij v kolonijah. Mnogi podatki o delovanju komunističnih partij v kolonijah, v medvojnem obdobju, so le delno znani, tudi dragoceni pisni dokumenti so uničevani, tako da obstajajo praznine v končni sliki delovanja komunističnega gibanja v kolonialnih področjih. Teoretiki Kominterne v začetnih letih njegovega delovanja niso dovolj poznali problemov kolonialnih držav. Stalinističnega aparata ni zanimalo točno spoznavanje teh problemov. Revolucije v kolonijah so bile za Kominterneto manj pomembna vprašanja, vse dokler niso bile lahko uporabne kot sredstvo v notranjih sporih RKP(b) in Kominterne. Eden bistvenih dokazov omenjene trditve so navedeni primeri latinskoameriških komunističnih partij, za katere Kominterneta ni pokazala političnega razumevanja, niti poznavanja bistva ameriškega imperializma. Sodobni raziskovalci morajo upoštevati, da je metodološko celovit samo tisti pristop do kolonialnega vprašanja, ki povezuje vsa stališča o kolonializmu, imperializmu in revoluciji v praksi komunističnega gibanja. V celovitosti teh odnosov je lažje razsvetliti spremembe odločitev Kominterne, kakor tudi volutarizem njenega vodstva, precejevanje in podcenjevanje drugih antikolonialnih dejavnikov.

V času aktivne politične dejavnosti je Kominterneta pomagala in organizirala revolucije širom sveta, z različnimi ideološkimi pojasnili in izmenjavami v taktiki svojega nastopanja. Najpomembnejša sprememba strategije je izvršena na Sedmem kongresu leta 1935, ko je proklamirano politično sodelovanje z vsemi antifašističnimi dejavniki. To je popolnoma nasprotna strategija odlokov Šestega kongresa Kominterne.

Radikalna menjava je rezultat procesa, da fašizem s svojo totalitarno ideologijo zavestno deluje v smeri uničenja delavskega gibanja in celovite levice, kakor tudi da se pripravlja na bodočo vojno, v kateri bo napadel Sovjetsko Zvezo. Bistveno je, da za važnimi odločitvami Sedmega kongresa niso več stali organi Kominterne, niti samostojni predlogi partij, ki so bile njene sekcije, temveč ozko vodstvo Kominterne in Stalinovo avtoritativno odločanje. Šesti in Sedmi kongres sta bila po svojih karakteristikah zmaga stalinizma v Kominterni. Voditelji komunističnih partij, ki so prišli v nasprotje z vodstvom Kominterne, so bili že davno izključeni iz komunističnega gibanja, celotna opozicija v Sovjetski Zvezi je bila poražena in še enkrat poklicana na kongres, da bi bila končno izobčena od gibanja, večina njenih pripadnikov pa je bila kmalu tudi fizično uničena. Prisotnost pripadnikov komunističnih partij iz kolonij je bila bolj formalna kot pa tehtna analiza vrste problemov resnih porazov komunistov v kolonijah. Zaradi tega so imele te partije dve možnosti: biti pasivni opazovalci antikolonialnih revolucij, ali pa, formalno spoštuječ odločitve Kominterne, samostojno odrediti cilje in sredstva svoje borbe.

Teoretiki Kominterne v njenem prvem obdobju (1919-1924) so težili k razsvetlitvi problema kolonializma. Prišli so do dokaj natančnejših spoznanj in rezultatov kot njihovi politični predhodniki, marksisti Druge internacionale. Praksa komunističnih partij v kolonijah je bila pomembna za konkretna spoznanja problemov kolonialnih vprašanj, vendar ta spoznanja v Kominterni niso izkoriščena v smeri uspešne politične dejavnosti. Za raziskovalce se odpira problem vzrokov vseh navedenih neuspehov komunističnih partij. Odgovori so v avtoritativni organizaciji dela Kominterne, idejnem dogmatizmu in neobstajanju fleksibilnega političnega pristopa do regionalnih in nacionalnih posebnosti. Bistveni vzrok neuspehov je v tem, da so bile mnoge ideje Kominterne daleč od realnosti, družbene realnosti teh držav. Kolonialno vprašanje je dokaz bistvene nemoči birokratskega aparata, da usmerja procese, ki jih ne pozna, v specifičnih pogojih in veliko težje od evropskih. Edina ustrežna rešitev, ki je bila mogoča za komunistične partije, je bila odcepitev od Kominterne in samostojna strategija borbe, vendar zaradi vezanosti na organizacijo tega ni storila nobena komunistična partija.

Z analizo dokumentov in prakse Komunistične internacionale o kolonialnem vprašanju se odpira vprašanje, kakšni so rezultati velike borbe komunističnih partij v kolonijah, žrtve ne le v vrstah njihovih članov, temveč tudi v vrstah navadnih delavcev in kmetov. Isto vprašanje se zastavlja tudi glede na skupen rezultat kolonialne revolucije. Nekdanje kolonije odlikuje politična nestabilnost. Komunistične partije so v manjšem številu držav uspele, da so bile upoštevane kot politična moč, kot koalicijski partnerji v vladi ali kot partija, s katero računajo vladajoče politične organizacije v teh državah. Proglasitev ustave in drugih dokumentov državnosti z elementi socializma in socialistične usmeritve ne pomeni razreševanje najvažnejših problemov, temveč zapletenih, dolgotrajnih procesov ustvarjanja države in politične suverenosti. To je bilo težje državam brez politične, še posebej demokratske tradicije (afriške države), a lažje Kitajski, ki je svojo opredelitev za socializem vedno tolmačila na specifičen način, vezan na lastno tradicijo. Nove oblike koncentracije in centralizacije kapitala, nove tehnologije so prispevale k poglobitvi razlik med centrom kapitalizma, ki se vse hitreje razvija, in obrobjem, ki stagnira in zaostaja. V praksi je potrjena teza, ki je bila izhodišče antikolonialne politike Kominterne - **kapitalizem zakonito reproducira neenak razvoj**, splošno stremljenje pa je, da se učinki ekonomske krize prenašajo iz centra kapitalizma na njegovo obrobje. Na teoretični ravni analize problema se potrjuje Marksova teza iz **Razrednih bojev v Franciji od leta 1848 do 1850**, da bo katastrofa kapitalizma prej nastopila na njegovem obrobju, kot pa v centru.

Komunistična internacionala je videla kolonializem kot skrajno posledico kapitalizma, ki se ne more odstraniti z mirnimi sredstvi. Neenakost, ki je nastala v kolonialnem sistemu, se lahko ukine samo s socialistično revolucijo, da bi bile ukinjene vse oblike izkoriščanja. To stališče je izkazano v dokumentih kongresa in plenuma Izvršnega komiteja Kominterne, njegovo praktično izvajanje pa je bilo ustanavljanje in dejavnost komunističnih partij v kolonijah. Celotna dejavnost Kominterne v reševanju kolonialnih vprašanj ni majhna. Samo dejstvo, da so bile komunistične partije ustanovljene in so delovale v središčih, kjer so bila delavska gibanja in leвица nasplošno šele v povojih ali pa prej niso obstajali (Azija, Afrika), oziroma v središčih z močnimi nasprotnimi političnimi močmi (populizem v Latinski Ameriki), nudi osnovo za zaključek, da je proces antikolonialne borbe pospešen z delovanjem komunističnega gibanja med dvema svetovnjima vojnoma.

Po drugi strani veliki porazi komunistov in njihovo ne preveliko sodelovanje v antikolonialnih borbah v tridesetih letih vodijo do sklepa o relativni vlogi celotnega gibanja v osvobajanju pred kolonializmom. Skupna ocena delovanja Kominterne v antikolonialni borbi se lahko razume v celotnem okvirju vseh družbenih in političnih sprememb XX. stoletja. Frontalni napadi, ki negirajo smisel in prispevek marksistične teoretične misli in komunističnega gibanja nasploh, imajo cilj - **negiranje gibanja v celoti**. Takšne kritike in negacija ne morejo dati odgovora, do katerega bo morala priti zgodovinska sinteza, ki bo z distance ocenjevala vsa politična gibanja, pomembna za XX. stoletje, to pa je vprašanje vzroka vzpostavitve novega imperializma, njegovega obnavljanja in odnosa proti zlomu socializma. Z gledišča celotnega družbenega razvoja, ocene, ki bodo sprejete, ne bodo zasnovane na ideoloških dokazih s ciljem **ideološke in politične zmage**, temveč bodo bistveni prispevek k razvoju človeških pravic in svoboščin od vseh pomembnih udeležencev zgodovine XX. stoletja, med katerimi je bila tudi Komunistična internacionala.